प्रसृतस्तमिन्द्रियदेशमेष आत्मा पुनर्न प्रतिपद्यते। कदाचिद् व्यत्यासेनेन्द्रियमात्राः प्रवेशयति। तत आन्ध्यबाधिर्यादिदोषप्राप्तौ दुर्भिषज्यं दुःखभिषक्कर्मता हास्मै देहाय भवति दुःखेन चिकित्सनीयोऽसौ भवतीत्यर्थः" भा०

दुर्भृत्य पु० दुष्टोऽसन् भृत्यः। भृत्यशब्दे वक्ष्यमाणभृत्यगुणविहीने निन्द्ये भृत्ये तत्स्वरूपं शुक्रनीतिशास्त्रपरिशिष्टे २अ० उक्तं यथा

"विपरीतगुणैरेभिर्भृतको निन्द्य उच्यते। ये भृत्याहीनभृतिका ये दण्डेन प्रकर्षिताः। शठाश्च कातरा लुब्धाः समक्षेऽप्रियवादिनः। मनोव्यसनिनश्चार्त्ता उत्कोचेष्टाश्च देविनः। नास्तिकादाम्भिकाश्चैव सत्यवाचोऽप्यसूयकाः। ये चापमानिता येऽसद्वाक्यैर्मर्मणि भेदिताः। रिपोर्मित्रसेवकाश्च पूर्ववैरानुबन्धिनः। चण्डाः साहसिका धर्महीना नैते सुसेवकाः। नीचो विवर्द्धितो राज्ञा राज्यनाशाय संभवेत्। वीर्य्याधिको नीचकुलो दुःसङ्गेन समेधितः। महाजनैः स्पर्द्धमानो हन्ति राष्ट्रं सराजकम्। सदर्थवदनर्थं तु सदर्थं त्वप्यनर्थवत्। कृत्वा स्वबुद्धिमाहात्म्यात् महान्तमपि निन्दति। वञ्चयित्वान्यसर्वस्वं विश्वासेनाहरत्यलम्। स नीचस्तद्गुणान् वक्तुं ब्रह्मापि खलु कातरः। संक्षेपतस्तु कथितं सदसद्भृत्यलक्षणम्"।

दुर्भ्रातृ पु० दुष्टो भ्राता प्रा०स०। दुष्टे भ्रातरि "दुर्भ्रातुस्तस्य चोग्रस्य राजन्! दुःशासनस्य च" भा०व० २७अ० तस्य भावः युवा० अण्। दौर्भ्रात्र तद्भावे न०

दुर्मति स्त्री दुष्टा मतिः। विवेकोत्पत्तिप्रतिबन्धकपापेन १मलिनबुद्धौ "निषीदन्नो अपदुर्मतिं जहि" यजु० ११।४७। "देवीरपां मतिं दुर्मतिं बाधमानाः" १७।५४ दुःस्थिता मतिर्यस्य प्रा०६ब०। २तद्युक्ते त्रि० "न साम्परायिकं तस्य दुर्मतेर्विद्यते फलम्" मनुः दुःस्था मतिरत्र प्रा०७त०। षष्टिवर्षमध्ये ३वत्सरभेदे "दुर्भिक्षं मध्यमं प्रोक्तं व्यवहारो न वर्त्तते। भवेद्वै मध्यमा वृष्टिर्दुर्मतौ ५५ समुपस्थिते" ज्योति०त० भवि०पु०

दुर्मद त्रि० दुरुत्थितो मदो यस्य प्रा०ब०। उन्मत्ते "दुर्मदं गन्धर्वाप्सरोभ्यः" यजु० ३०।८। "कुमारान् क्रीडमानांस्तान् दृष्ट्वा राजा च दुर्मदान्" भा०आ० १२९अ०। २धृतराष्ट्रपुत्रभेदे "दुर्मदो दुःप्रधर्षश्च विवित्सुर्विकटाननः" भा०आ० ६७अ० तत्पुत्रोक्तौ।

दुर्मनस् त्रि० दुष्टं मनः प्रा०स०। २दुष्टे मनसि "प्राप्य दुर्मनसा वीर! गर्वेण च विशेषतः" रामा०अयो० ३१।२० दुःस्थितं मनोऽस्य प्रा०ब०। २दुःस्थितमनस्के ३व्याकुलचित्ते त्रि० "नापैति हृदयाद्राज्ञो दुर्मनाः स कृशोऽभवत्" भा०आ०१६६ अ० ततो भृशा० च्व्यर्थे क्यङ् सलोपश्च दुर्मनायते। [तस्य नाम" ऋ०१०।१२।६।

दुर्मन्तु त्रि० दुर्+मन-तुन्। दुष्टं मन्यमाने "दुर्मन्त्वत्रामृ-

दुर्मन्त्रित त्रि० दुर्+मन्त्र-क्त। १दुष्टं मन्त्रिते मन्त्रणाविषये "त्वया दुर्मन्त्रितं द्यूतं सौबलेन च भारत!" भा०उ०१२७ अ०। भावे क्त। २दुष्टमन्त्रणायां न० पराभवो द्वैत वने य आसीत् दुर्मन्त्रिते घोषयात्रागतानाम्" भा०उ०११७अ०

दुर्मन्त्रिन् पु० दुष्टा मन्त्री प्रा० स०। मन्त्रिलक्षणगुणरहिते दुष्टे मन्त्रिणि। मन्त्रिलक्षणञ्च अमात्यशब्दे ३३१ पृ० उक्तम्। तद्वैपरीत्ये मन्त्रिणो दुष्टत्वम्। "सन्तापयन्ति कमपथ्यभुजं न रोगाः दुर्मन्त्रिणं कमुपयान्ति न नीतिदोषाः" पञ्चत०

दुर्मर त्रि० दुष्टो मरो मृत्युः प्रा०स०। १दुष्टे मृत्यौ दुःखेन म्रियते दुर्+मृ-अच्। २श्वेतदूर्वायाम् स्त्री राजनि०। ३दूर्वायां स्त्री जटाध० दुःखेन मरो मरणं यस्य। ४दुःखेन मृत्युयुक्ते त्रि० "दुर्मरत्वमहं मन्ये नृणां कृच्छ्रेऽपि वर्तताम्। यत्र कर्णं हतं श्रुत्वा नात्यजत् जीवितं नृपः" भा०क०१अ०। ल्युट्। दुर्मरणमप्यत्र। मरणस्य दुष्टत्वं चण्डालादिहतत्वादिना भवति यथोक्तं नि० सि०

अङ्गिराः "चण्डालादुदकात्सर्पाद्ब्राह्मणाद्वैद्युतादपि। दंष्ट्रिभ्यश्च पशुभ्यश्च मरणं पापकर्मणाम्। उदकं पिण्डदानं च प्रेतेभ्यो यत्प्रदीयते। नोपतिष्ठति तत्सर्वमन्तरिक्षे विनश्यति"। षट्त्रिंशन्मतेष्वेवम् ब्राह्मेपि, "शृङ्गिदंष्ट्रिनखव्यालविषवह्निक्रियाजलैः"। व्यालो गजः। "सुदूरात्परिहर्तव्यः कुर्वन् क्रीडां मृतस्तु यः। नागानां विप्रियं कुर्वन् हतश्चाप्यथ विद्युता। निगृहीतः स्वयं राज्ञा चौर्य्यदोषेण कुत्रचित्। परदारान् हरन्तश्च द्वेषात्तु पतिभिर्हताः। असमानैश्च सङ्कीर्णैश्चण्डालाद्यैश्च विग्रहम्। कृत्वा तैर्निहतास्तद्वच्चण्डालादीन् समाश्रिताः। शस्त्राग्निगरदाश्चैव पाखण्डा क्रूरबुद्धयः। क्रोधात्प्रायं विषं वह्निं शस्त्रमुद्बन्धनं जलम्। गिरिवृक्षप्रपातं च ये कुर्वन्ति नराधमाः। कुशल्यजीविनो ये च सूनालङ्कारधारिणः। मुखे भगास्तु ये केचित् क्लीवप्राया नपुंसकाः। ब्रह्मदण्डहता ये च ये चापि ब्राह्मणै